

فرمانده معظم کل قوا: «ارتش و سپاه و بسیج بانظم و سرعت به اوارداری و انتقال مجروحان کمک کنند و دستگاه‌های دولتی چه نظامی و چه غیرنظامی همه توان خود را برای یاری آسیب‌دیده‌ها و خانواده‌های آنان به صحنه آورند» (۱۳۹۶/۰۸/۲۲).

مقاله پژوهشی: الگوی امنیت اجتماعی مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان

مرتضی پژوهان^۱، محسن مرادیان^۲، عبدالرضا ادهمی^۳

تاریخ پذیرش ۱۴۰۳/۰۴/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲

چکیده

فقدان امنیت اجتماعی در مرزها می‌تواند ناامنی را در نواحی مرزی افزایش و به ثبات و انسجام اجتماعی در کشور آسیب برساند. هرگونه ناامنی در منظومه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، نظامی و زیست‌محیطی کشور اختلال ایجاد می‌نماید. هدف اصلی این پژوهش ارائه مدل ارتقاء امنیت اجتماعی در نواحی مرزی ایران و آذربایجان می‌باشد. این پژوهش از نظر روش توصیفی - تحلیلی و از نظر نوع تحقیق کاربردی می‌باشد. در این تحقیق ابتدا ادبیات جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار مکس کیو دی ای (MAX.QDA ۲۰۲۰) تحلیل و فرایند کدگذاری انجام و مؤلفه‌های و شاخص‌ها مؤثر بر امنیت اجتماعی مناطق مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور آذربایجان استخراج گردید و این شاخص‌ها و مؤلفه‌ها در یک پرسش‌نامه محقق ساخته از خبرگان این حوزه سؤال گردید و بعد از جمع‌آوری داده‌ها پایایی این پرسش‌نامه از طریق آلفای کرونباخ، ۰/۸۵۷ به دست آمده و با استفاده از نرم‌افزار Smart.pls روایی و پلایی و کیفیت این مؤلفه‌ها بررسی و مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که برقراری امنیت اجتماعی در نقاط مرزی بدون شک نیازمند مؤلفه‌های فراوانی است از جمله حضور پررنگ و افزایش توانمندی‌های نیروهای مرزبانی؛ مقابله با تشدید حرکت‌های تجزیه‌طلبانه از طریق رسانه‌های کشور جمهوری آذربایجان؛ مقابله با تهدیدات ناشی از فعالیت ریز پرنده‌ها در مناطق مرزی و جلوگیری از تخلیه پساب‌های صنعتی به رودخانه ارس و ... می‌تواند در استقرار امنیت اجتماعی این نواحی نقش بسزایی داشته باشد.

واژگان کلیدی: امنیت اجتماعی، امنیت سیاسی، امنیت اقتصادی، امنیت زیست‌محیطی، امنیت فرهنگی، امنیت نظامی

۱. دانشجوی مقطع دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار، دانشکده فرماندهی و ستاد، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

۳. دانشیار جامعه‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه.

مقدمه

بیشتر اقوام و مذاهب ایران در نواحی مرزی قرار گرفته و اکثر آن‌ها در آن‌سوی مرز نیز دارای گستره جغرافیایی هستند؛ لاجرم نواحی مرزی تحت تأثیر نگاه امنیتی قرار گرفته و نسبت به مرکز از توسعه پایینی در تمامی ابعاد برخوردار است. مناطق مرزی ایران که معمولاً محل زیست اقوام و مذاهب گوناگون است، از سطح توسعه مطلوبی برخوردار نیست و نواحی مرزی را همواره برای چالش و کشمکش بیشتر، روبه‌رو می‌کند. از طرفی مرز یکی از پارامترهای حساس و راهبردی در حیات سیاسی، امنیتی، اقتصادی و توسعه یک کشور است و مانند ویت‌ترین برای ثبات و پیشرفت کشور عمل می‌کند، همچنین مرزها با توجه به ماهیتی که دارند بر تقویت یا تضعیف امنیت ملی، منافع ملی و قدرت ملی مؤثر هستند لذا دولت، برای حفظ و بقای خود به امنیت و احساس امنیت در این مناطق باید توجه ویژه داشته باشند. شواهد تاریخی نیز حاکی از آن است که هر موقع در جامعه‌ای آرامش و امنیت حکم‌فرما بوده آن جامعه روبه‌پیشرفت گذاشته و در سایه این آرامش بسیاری از دست آورده‌های علمی بشر رشد و ترقی نموده است؛ اما بالعکس وقتی آرامش یک اجتماع دستخوش تغییر و تحول و یا حتی جنگ می‌گشته احساس امنیت به‌شدت افول و شهروندان از بیم جانشان، حتی نمی‌توانستند به کوچک‌ترین امورات زندگی خودسامان دهند.

ناامنی در شهرهای مرزی ناشی از ناامنی برون‌مرزی است. پیوندهای ساکنان مناطق مرزی با آن‌سوی مرز و آسیب‌پذیری‌های مختلف در فضای پیرامونی کشور به این مناطق جایگاه و اهمیتی خاص بخشیده است اهداف این پژوهش شناسایی و تحلیل مؤلفه‌ها و شاخص‌ها امنیت اجتماعی در مناطق مرزی استان‌های آذربایجان شرقی و استان اردبیل است تا به این سؤال پاسخ دهد که مدل ارتقای امنیت اجتماعی این مناطق را چه گونه باید در نظر گرفت؟ شهرهای مرزی استان آذربایجان شرقی و استان اردبیل با برخورداری از محیط طبیعی منطقه‌ای کشاورزی با زمستان‌های سرد و انسانی ویژه (استقرار اقوام

آذری‌زبان در کنار کمبود زیرساخت‌های توسعه و ضعف بنیان‌های اقتصادی) نیازمند برنامه‌های خاص جهت افزایش امنیت اجتماعی هست. ارتباط و پیوندهای اجتماعی ساکنان مناطق مرزی با آن‌سوی مرز و وجود آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدهای مختلف و رکورددار بودن جمهوری اسلامی ایران در تعداد جنگ‌های پیرامونی این مناطق را واجد اهمیت و ویژگی‌هایی خاص کرده است با در نظر گرفتن این ویژگی‌ها، مناطق مرزی با مناطق مرکزی کشور تفاوت‌هایی اساسی پیدا می‌کند (زرگر و صیاد، ۱۳۹۵: ۱۹۶).

اغلب اندیشمندان از امنیت به‌عنوان حیاتی‌ترین و ضروری‌ترین نیاز بشر برای یک زندگی اجتماعی از دورانی که انسان‌ها زندگی جمعی را آغاز نموده تا به امروز که جهان به سمت نظم‌ی یکپارچه به‌پیش می‌رود یادکرده‌اند. امنیت دارای ابعاد گوناگونی است که مهم‌ترین آن، «امنیت اجتماعی» است و به‌طورکلی به معنای «توانایی جامعه برای پاسداری از ارزش‌های بنیادین خود در برابر پیشامدها و تهدیدات واقعی و بالقوه است» (علوی، ۱۴۰۱: ۲۵-۱) هر زمان که وجود یا فقدان یک یا چند متغیر تهدیدکننده، منجر به «احساس ترس» شود، موجبات ناامنی اجتماعی را فراهم می‌کند (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴۵-۱۷۲).

امنیت اجتماعی از عوامل مهم ایجاد ثبات و آرامش خاطر در جامعه است و باعث می‌شود که ترس و خوف از زندگی عامه مردم رخت بربندد و شرایط رسیدگی به امور زندگی باکیفیت‌تری را ایجاد می‌کند. امنیت اجتماعی به‌عنوان یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین نوع امنیت، از عناصر اساسی حیات انسان‌هاست. بدون شک هیچ عنصری برای پیشرفت و توسعه یک جامعه و همچنین شکوفایی استعدادها، مهم‌تر از عنصر امنیت و تأمین آرامش در جامعه نمی‌باشد (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۰).

کشورهای هم‌جوار با استان آذربایجان شرقی و استان اردبیل؛ آذربایجان و ارمنستان هست که ما در این تحقیق به علت گستردگی مرز فقط به مرز ایران و آذربایجان خواهیم پرداخت؛ چون کشور آذربایجان به دلایل خاص امنیتی، قومی، فرهنگی و تاریخی، همواره

برای ایران اهمیت داشته است و به دلیل وجود مشترکات فرهنگی، مذهبی، قومی، قرابت سرزمینی و وجود مرزهای آبی و خاکی، زمینه‌های ارتقای امنیت اجتماعی به‌طور گسترده به چشم می‌خورد، ولی تاکنون این همکاری‌ها چشمگیر نبوده و همواره دستخوش فراز و نشیب‌هایی شده و حتی در بعضی مواقع بسیار کم‌رنگ و تحت تأثیر نقش‌آفرینی برخی موضع‌های چالشی قرار گرفته است؛ اما با توجه به اینکه جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان اختلاف مرزی ندارند؛ اما مرز جمهوری اسلامی ایران و آذربایجان به دلیل وجود اقوام آذری در دو طرف مرز و قاچاق کالا، سلاح و مهمات، تردهای غیرمجاز و... از حساسیت بالایی برخوردار بوده است؛ لذا هرگونه ناامنی در مرز قادر است در منظومه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و نظامی، زیست‌محیطی هر دو کشور اختلال ایجاد نماید.

بنابراین آنچه به‌عنوان دغدغه و مسئله اصلی، محقق را به انجام این تحقیق ترغیب نموده است، ارتقاء امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان است. برای این منظور، سؤال اصلی تحقیق عبارت است مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان چیست؟

اهداف تحقیق: هدف اصلی: ارائه الگوی امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان.

اهداف فرعی: ۱- شناسایی و تعیین مؤلفه‌های تأثیرگذار در مناطق مرزی ایران و آذربایجان ۲- شناسایی و تعیین شاخص‌های تأثیرگذار بر مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان ۳- تعیین رابطه بین مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان.

مبانی نظری

پیشینه شناسی

علی اعظم کریمایی (۱۳۸۹)، در تحقیقی با عنوان «نقش نیروی انتظامی در تأمین امنیت اجتماعی؛ ارائه الگوی مناسب «میزان احساس امنیت شهروندان از نظر جانی، مالی، شغلی و... را اندازه‌گیری و به این نتیجه رسیده که ناجا به‌عنوان یک نیروی تأثیرگذار بر امنیت اجتماعی نقش داشته و به میزانی که مأموریت‌های ایجابی ناجا شدت یابد، تأمین امنیت اجتماعی در کشور بهبود و افزایش می‌یابد، هرچند مؤلفه‌ها و متغیرهای دیگری نیز در تأمین امنیت اجتماعی، تأثیرگذارند.

زهره پیشگاهی فرد، حسین خالدی، بهادر غلامی و یاسر ابراهیمی (۱۳۹۳)، در تحقیقی با عنوان «بررسی مسائل اجتماعی-امنیتی و مرزی ایران و آذربایجان» به این نتیجه رسیدند که وضعیت امنیتی مرزهای ایران و آذربایجان در سال‌های اخیر به دلیل عوامل مختلفی، از جمله افزایش قومیت‌گرایی و افراط‌گرایی، به شدت کاهش یافته است.

حسین داود آزادی، جمال سلیمانی (۱۳۹۱)، در تحقیقی با عنوان «مرز و امنیت اجتماعی شهرهای مرزی» به این نتیجه رسیدند که امنیت از نظر اسلام ضروری‌ترین نیاز بشر و جامعه است در اسلام مکرراً به آن اشاره شده است در زمان‌های گذشته بنا به اهمیت امنیت، شهرها با برج و حصار و... احاطه شده‌اند باگذشت زمان و افزایش جمعیت شهر، برج‌ها و حصارها رنگ باخت و به‌مرور زمان با بی‌هویت شدن شهر، شهروندان

ساکن در آن شهرهای اسلامی به فراموشی سپرده شد و شهرهای ایرانی نیز توانستند رنگ و بوی خود را حفظ نمایند حاکم شدن منافع شخصی و فردی، افزایش شکاف طبقاتی، تقسیم شدن شهر از لحاظ اجتماعی و مالی به شمال و جنوب که هیچ‌کدام از این‌ها در شهرهای اسلامی نبود، باعث افزایش اعتیاد، سرقت، طلاق، خودکشی و... در شهرهای معاصر ما شده است.

رضا صبوری، اکرم صفری، (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «ابعاد امنیت اجتماعی در قانون اساسی ج.ا.ا و تأثیر آن بر هویت ملی» به این نتیجه رسیدند که میزان تأثیر ابعاد شغلی و اداری، حقوقی و قضایی، اقتصادی و سیاسی بر امنیت ملی زیاد بوده ولی بعد فرهنگی امنیت ملی در حد متوسط بر امنیت ملی تأثیر دارد. همچنین در رتبه‌بندی میزان تأثیر هر یک از ابعاد امنیت اجتماعی بر ابعاد امنیت ملی مشخص گردید: در بعد سیاسی امنیت ملی، بعد حقوقی و قضایی بیشترین تأثیر را دارد در بعد اقتصادی بعد شغلی و اداری بیشترین تأثیر را داراست؛ در بعد اجتماعی، بعد سیاسی بیشترین تأثیر را دارد در بعد نظامی، بعد حقوقی و قضایی بیشترین تأثیر را دارد و در بعد زیست‌محیطی، بعد حقوقی و قضایی بیشترین تأثیر را دارد.

در بررسی‌های انجام‌شده در پیشینه‌ها، می‌توان بیان کرد که متغیرهای مورد مطالعه در این مقاله متمایز از پیشینه‌های اشاره‌شده هست. در مطالعه پیشینه‌های مورد بررسی مشاهده شد که توجه کافی به عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی، فرهنگی، زیست‌محیطی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان اشاره نشده که در ارتقاء امنیت اجتماعی در نواحی مرزی ایران و آذربایجان به صورت کامل مدنظر قرار بگیرد. البته پیشینه‌هایی وجود دارد که از نظر موضوع به بررسی امنیت اجتماعی پرداخته‌اند که مربوط به سایر مناطق هست؛ ولی هیچ‌کدام مدل امنیت اجتماعی مناطق مرزی ایران و آذربایجان را بررسی نکرده‌اند.

مفهوم‌شناسی

الگو: نمایشی از واقعیت‌ها است. سیستم‌ها به دلیل تعامل درونی اجزا با یکدیگر و برونی آن‌ها با محیط، پیوسته رفتارهای مختلف و گاه پیچیده‌ای دارند. این گوناگونی و پیچیدگی رفتارها؛ محققان را بر آن می‌دارد که برای درک و تشریح یا پیش‌بینی رفتار یک سیستم، بر اساس متغیرها و پارامترهای موردنظر، از آن مدلی بسازند و با به‌کارگیری و انجام تغییراتی در آن، نتایج را بررسی کنند. مدل، جزء کوچک بازسازی‌شده‌ای از یک شیء یا پدیده‌ی بزرگ است؛ که از لحاظ کارکرد با آن شیء یا پدیده واقعی، یکسان است. بدین ترتیب در شرایطی که امکان دسترسی به تمام جزئیات امور و روابط پدیده‌ها، مشکل، پرهزینه و وقت‌گیر است، مدل، آن‌ها را سهل و آسان می‌کند و با برخورداری از امکان تجزیه و تحلیل، پیش‌بینی نتایج را ممکن می‌نماید (مرادیان، ۱۴۰۲: ۱۴).

مرز: مرز از جمله مفاهیمی است که در عرصه‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی، تجاری و جغرافیایی کاربردهای متفاوتی را به نمایش می‌گذارد. مرزها می‌توانند از جنبه‌های ذهنی یا عینی (فیزیکی) موضوعیت یابند. همچنین می‌توانند تفاوت‌های سامانه‌های اقتصادی، فرهنگی تا عقیدتی و فکری را جلوه‌گر سازند. از میان انواع مرزها، مرز جغرافیایی (که پایان دو منطقه جغرافیایی مختلف است) و مرز سیاسی (که سیاست‌ها آن‌ها را ساخته‌اند) بیشتر از دیگر جنبه‌ها کاربرد دارند. (عزتی و دیگران، ۱۳۹۰: ۷).

مناطق مرزی: مناطق مرزی از نقاط حساس و استراتژیک کشور به شمار می‌روند. مناطق مرزی عموماً داری ویژگی‌های مشترکی هستند که این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: دوری از مرکز، حاشیه‌ای بودن، جمعیت ناپایدار و ناپایداری سکونت، محل مبادلات اقتصادی، تنوع قومی، اجتماعی و فرهنگی در معرض تهدیدات خارجی (پیری، ۱۳۹۹).
امنیت اجتماعی: امنیت اجتماعی دلالت بر مجموعه سیاست‌ها و راه‌کارهایی دارد که هدف از آن، اطمینان خاطر اولیه و نسبی برای افراد و ارتقای منزلت اجتماعی آنان در تعاملات و شبکه روابط اجتماعی است (صائبی؛ ۱۳۹۶: ۲۳).

امنیت سیاسی: از مؤلفه‌های امنیت ملی و به مفهوم آن است که علیه آزادی‌های سیاسی افراد، احزاب، ساختارهای سیاسی، فعالان سیاسی، مسئولان حکومتی و روند مطلوب و اثربخشی اداره امور داخلی و خارجی کشور، تهدیدی وجود نداشته باشد و اداره امور مملکت نیز تنها بر اساس منافع ملی و با استفاده از روش‌های قانونی و توسط حکومتی پاسخگو در عرصه‌های داخلی و خارجی صورت گیرد. بدیهی است که امنیت سیاسی در هر کشوری با روند فزاینده توسعه سیاسی و رفع بحران‌های پنج‌گانه (هویت، مشارکت، مشروعیت، توزیع و نفوذ) آن رابطه مستقیم دارد (تهامی، ۱۳۸۹: ۸۳).

امنیت اقتصادی: عبارت است از میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات با تولید داخلی و بازارهای جهانی و جنبه‌های اصلی این امنیت عبارت‌اند از رشد اقتصادی و توزیع اقتصادی کالاها و خدمات (Zolfaghari, M., & OMRANI, A. ۲۰۱۹).

امنیت فرهنگی: امنیت فرهنگی یکی از ابعاد امنیت ملی و به مفهوم آن است که از یک‌سو فرهنگ جامعه از مؤلفه‌های عقلانی، واقع‌بینانه، پویا و منطبق با معیارهای مطلوب علمی شکل گرفته باشد و از سوی دیگر فرهنگ و تولیدات فرهنگی جامعه نیز، ضمن در امان بودن از خطر تهدیدها، از روند رشد فزاینده‌ای برخوردار باشد (Poursaid, F. (۲۰۲۳)).

امنیت زیست‌محیطی: شامل آلودگی‌های تهدیدکننده حیات و تغییرات تهدیدکننده محل زندگی طبیعی انسان می‌شود که مهم‌ترین نمونه‌های آن، گرم شدن کره زمین، نازک شدن لایه اوزون، باران‌های اسیدی، جنگل‌زدایی جهانی و ضایعات سمی است (Kavianirad, M. (۲۰۱۱)).

امنیت نظامی: رابرت ماندل امنیت نظامی را میزان قابلیت نیروهای مسلح یک کشور برای حفاظت از حکومت و مردم در مقابل تهدیدات قهرآمیز، تعریف کرده است. وی معتقد است که موضوع اصلی امنیت نظامی بر محور جنگ و ابزار زور دور می‌زند و هدف امنیت این حوزه جلوگیری از بروز جنگ و در صورت واقع شدن، پیروزی در آن

است. بدون تردید، امنیت نظامی به عنوان اصلی ترین عنصر قدرت ملی محسوب می شود (خزایی و یوسفی، ۱۳۹۸).

در این تحقیق ضمن مطالعه ادبیات و اسناد بالادستی مرتبط با امنیت اجتماعی، ابتدا مؤلفه ها و شاخص ها با استدلال استقرایی استخراج و سپس با توجه به مطالعه نظریه های مختلف بیان شده در خصوص امنیت اجتماعی؛ چارچوب نظری این تحقیق ترکیبی از سه نظریه (امنیت اجتماعی باری بوزان (۱۹۹۴) و نظریه امنیت جامع رایس نانسی (۲۰۰۷)) و نظریه امنیت مرزی پویا از ماریا گراتسیا رومرو (۲۰۱۳)، در حوزه های (اجتماعی؛ اقتصادی؛ سیاسی؛ فرهنگی؛ نظامی؛ زیست محیطی) شکل گرفته است.

روش شناسی

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و نوع تحقیق کاربردی است. با رویکرد تحقیق آمیخته است. این تحقیق بخشی از یک مطالعه گراند تئوری می باشد و این استراتژی، برای مطالعه فرایندهای پیچیده و پنهان مناسب می باشد. که بر مبنای پارادایم مورد بحث، روش شناسی پژوهش مورد ارزیابی و تبیین قرار گرفت؛ لذا در ابتدا ویژگی و ابعاد ویژگی اسناد بررسی و سپس فرایند تجزیه و تحلیل داده های کیفی در قالب مکتب سیستماتیک استراوس و کوربین^۱ (۱۹۹۴)، بر اساس کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام و نتایج نهایی پژوهش منعکس شد. همچنین نتایج پژوهش بر اساس بازبینی تشخیص روایی و پایایی پژوهش کیفی کرسول (۲۰۱۴)، بررسی گردید.

روش نمونه گیری بخش کیفی پژوهش حاضر به صورت هدفمند و اطلاعات محور است؛ یعنی بر اساس هدف تحقیق و نیز مدارکی که غنی ترین اطلاعات را می تواند به صورت غیر احتمالی و بر اساس اهداف پژوهش از اسناد، نشت ها، مشاهده و... به ما بدهند، استفاده نمودیم؛ لذا بر اساس نظریه تطبیق مستمر هر یک از اسناد و مدارک به صورت غیر احتمالی انتخاب شدند و طی همان روز مورد تجزیه و تحلیل و کدگذاری

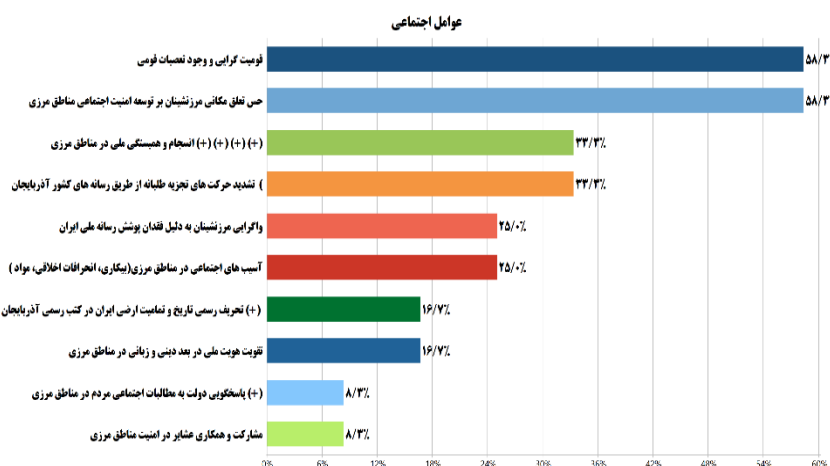
۱. Strauss & Corbin

قرار گرفتند. حجم نمونه بر اساس نظریه ولکاک ۱ (۲۰۰۶)، مقدار مشخصی ندارد، لذا این کدگذاری‌ها تا جایی ادامه پیدا نمود که دیگر گزاره جدیدی برای دسته‌بندی در مقولات یافت نشد و به نقل از گلیسر، ما به نقطه اشباع نظری رسیدیم؛ اما جامعه آماری بخش کمی این پژوهش، صاحب‌نظران امنیت ملی بودند و نمونه آماری شامل ۱۱۰ نفر از اساتید، پژوهشگران و صاحب‌نظران این حوزه بودند که نمونه‌گیری با استفاده از فرمول کوکران و به روش تصادفی طبقه‌ای متناسب انتخاب و تعداد ۸۵ پرسش‌نامه که با مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت تنظیم‌شده بود توزیع و در تحلیل استفاده شد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق: استراوس و کوربین (۱۹۹۶)، بیان کردند که می‌توان واحدهای معنادار را در گزاره‌های اولیه، گزاره‌های اولیه را در مقولات و دسته‌های مفهومی و مقولات را در کدهایی با درجه انتزاع بالا طبقه‌بندی کرد و در نهایت به رابطه تأثیر یا تفاوت این مجموعه‌های ایجادشده با یکدیگر در قالب تولید و ساخت فرضیه پرداخت؛ بنابراین محقق نیز ابتدا کدهای اولیه را از اسناد و مصاحبه انجام‌یافته پیرامون مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی مناطق مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور آذربایجان برداشت و از پیامدهای آن مبتنی بر زیست طبیعی کنش‌گرانه خود جمع‌آوری و سپس در بخش‌های بعد مطابق با مکتب استراوس و کوربین و نیز با بهره‌مندی از امکانات مدرن نرم‌افزار Maxqda ۲۰۲۰ نظریه خویش را در قالب فرضیات بیان نمود.

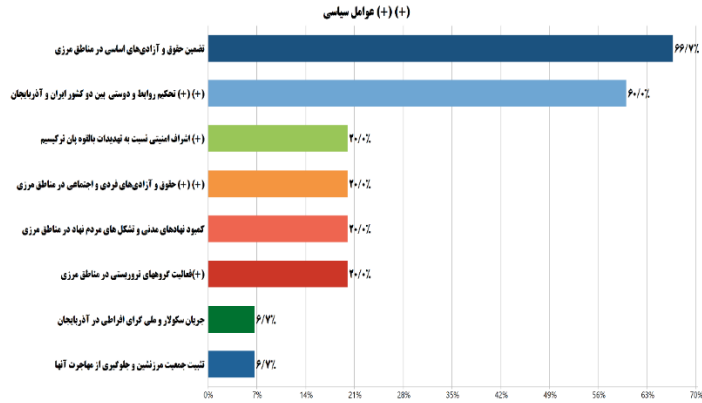
الف- کدگذاری باز: در این مرحله مقولات، ابعاد و ویژگی‌ها آن استخراج گردیدند که مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی مناطق مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور آذربایجان با ۶ مؤلفه (اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، نظامی، فرهنگی، زیست‌محیطی) را به خود اختصاص دادند.

ب- کدگذاری محوری: بر اساس نظریه لینکلن و گوبا^۱ (۲۰۱۰)، مقولاتی که باهم ارتباط معنایی دارند در قالب یک مفهوم انتزاعی با بالاترین درجه انتزاعی با نام کد محوری دسته‌بندی شده و این بخش از تلخیص اطلاعات انجام می‌پذیرد. در فرایند مقوله‌بندی و تبدیل کدهای اولیه بر اساس رابطه معنی‌دارشان به دسته‌هایی که مقوله خوانده می‌شود، کد محوری شکل گرفت و چنانچه در نمودارهای زیر مشاهده می‌گردد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی مناطق مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور آذربایجان پس از بررسی محقق و با اعمال نظر نخبگان با مؤلفه اجتماعی در ۱۰ شاخص، سیاسی در ۸ شاخص، فرهنگی در ۷ شاخص؛ اقتصادی در ۱۰ شاخص، نظامی در ۱۰ شاخص، زیست‌محیطی در ۷ شاخص پس از بررسی محقق و با اعمال نظر نخبگان به اشباع نظری رسیدند.

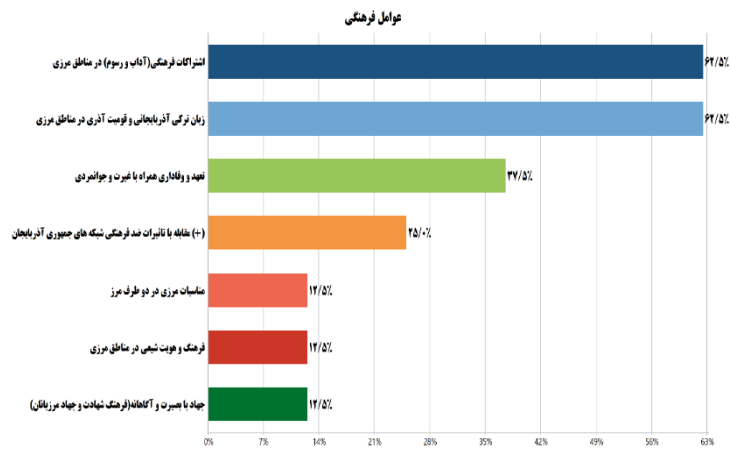

نمودار ۱: فراوانی مقوله محوری عوامل اجتماعی بر اساس محتوای اسناد و مدارک و مصاحبه

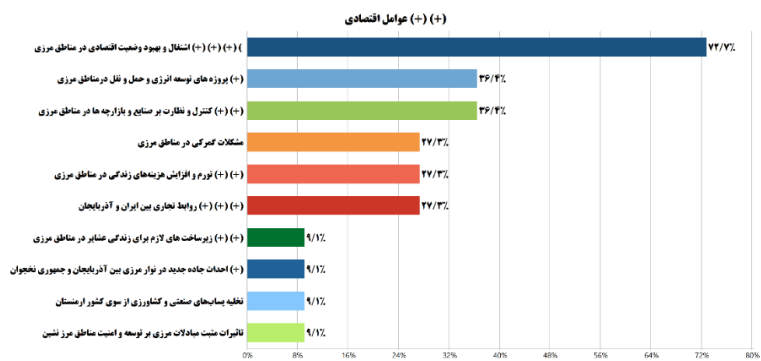
۱. Lincoln & Guba

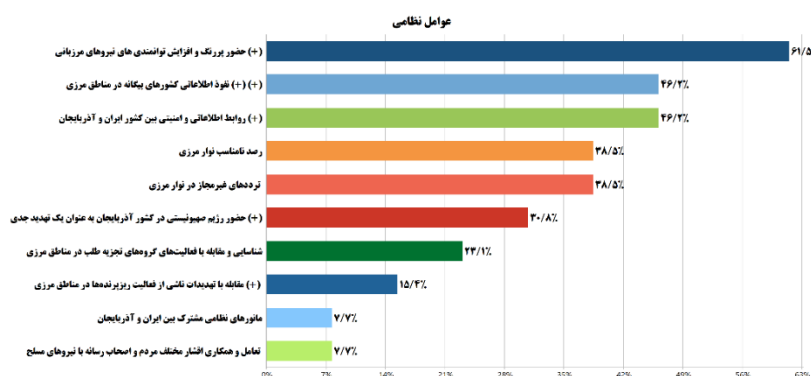
نمودار ۲: فراوانی مقوله محوری عوامل سیاسی بر اساس محتوای اسناد و مدارک و مصاحبه

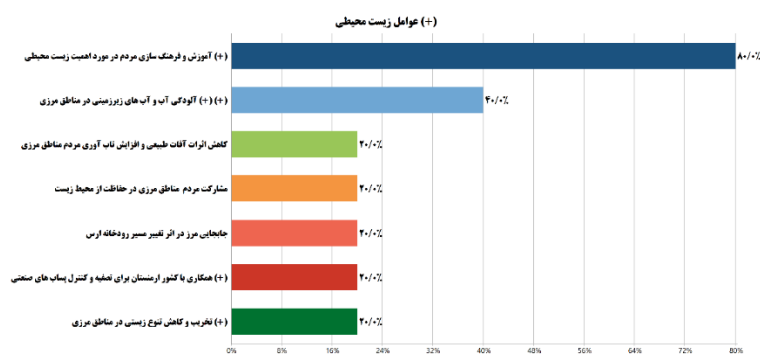
نمودار ۳: فراوانی مقوله محوری عوامل فرهنگی بر اساس محتوای اسناد و مدارک و مصاحبه

نمودار ۴: فراوانی مقوله محوری عوامل اقتصادی بر اساس محتوای اسناد و مدارک و مصاحبه

نمودار ۵: فراوانی مقوله محوری عوامل نظامی بر اساس محتوای اسناد و مدارک و مصاحبه

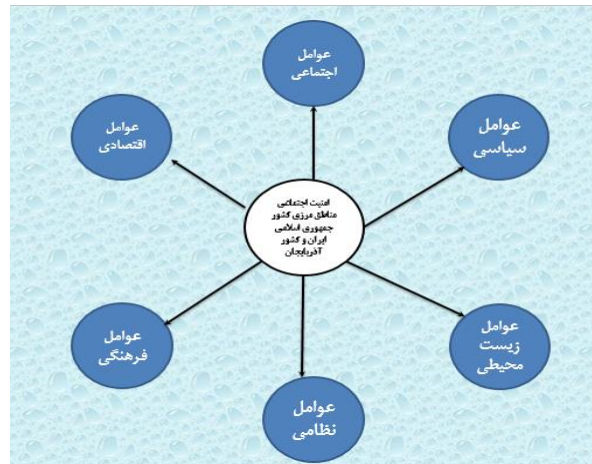

نمودار ۶: فراوانی مقوله محوری عوامل زیست محیطی بر اساس محتوای اسناد و مدارک و مصاحبه

اکنون با ایجاد کد گزینشی امنیت اجتماعی و ایجاد ۶ کد محوری مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی مناطق مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور آذربایجان با استراتژی پدیدارشناسانه مسئله اصلی این است که کدامین از مقولات یا کدهای محوری از یک مجموعه با مقولات یا کدهای محوری مجموعه دیگر متفاوت است. البته خبرگان، نظر محقق و عملیات آماری در مراحل بعدی تحقیق می‌تواند جهت این مؤلفه‌ها را مشخص نماید. حال در آخرین مرحله از تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی به سراغ جلسه کانونی با خبرگان می‌رویم.

پ- جلسه کانونی با خبرگان: جلسه کانونی با اساتید و محققان این حوزه در یک جلسه ۱.۵ ساعته برگزار و به صورت مشارکتی کدها مورد واکوی قرار گرفتند که به

نظرشان مؤلفه‌های استخراج‌شده از امنیت اجتماعی مناطق مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور آذربایجان مناسب و نظر پیشنهادی جدیدی برای اضافه کردن نداشتند؛ بنابراین محقق بر اساس این جلسه و ۲ تحلیل قبلی و مرور دوباره تحلیل‌ها، پس‌ازاینکه تحلیل هم‌پوشانی روی واحدهای معنایی انجام گرفت، از آن مدل زیر را استخراج نمود.

الگوی ۱: مدل تحلیلی تحقیق

ت) ارزیابی مدل در نرم‌افزار اسمارت پی ال اس^۱: در این فرایند ابتدا مدل اندازه‌گیری ارزیابی می‌شود و روایی و پایایی آن برحسب معیارهای مطرح در مدل‌های بیرونی موردبررسی قرار می‌گیرند. سپس در صورت تأیید پایایی، روایی و شاخص اشتراک مدل اندازه‌گیری می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری (درونی) پرداخت. ۱. ارزیابی مدل اندازه‌گیری (مدل بیرونی) ۲. ارزیابی پایایی مدل اندازه‌گیری

دو عامل در ارزیابی پایایی مدل‌های بیرونی مطرح است: تک‌بعدی بودن و پایایی درونی (ضریب قابلیت اطمینان ساختاری). برای تأیید عامل اول یعنی تک‌بعدی بودن، باید مقدار عاملی بزرگ‌تر از $0/6$ باشد. مقدار بار عاملی کمتر از $0/3$ کوچک محسوب شده و باید از مدل حذف شود. در عامل دوم ضریب قابلیت اطمینان ساختاری و آلفای

۱. Smart PLS

کرونباخ باید از ۰/۷ بزرگ تر باشند. همان طور که از نتایج جدول زیر مشاهده می گردد، پایایی مدل اندازه گیری تأیید می شود

جدول ۱: ضرایب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و پایایی اشتراکی متغیرهای پژوهش

عوامل	آلفا کرونباخ	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
عوامل اجتماعی	۰/۹۶۵	۰/۹۶۶	۰/۹۶۹	۰/۷۶۰
عوامل اقتصادی	۰/۹۶۸	۰/۹۶۹	۰/۹۷۲	۰/۷۷۹
عوامل زیست محیطی	۰/۹۱۲	۰/۹۱۹	۰/۹۳۰	۰/۶۵۷
عوامل سیاسی	۰/۹۴۵	۰/۹۴۷	۰/۹۵۴	۰/۷۲۱
عوامل فرهنگی	۰/۹۰۶	۰/۹۱۴	۰/۹۲۶	۰/۶۴۵
عوامل نظامی	۰/۹۵۴	۰/۹۵۶	۰/۹۶۰	۰/۷۰۷

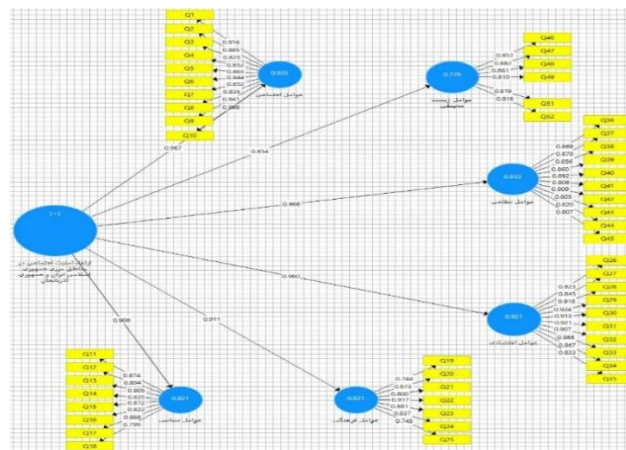
ارزیابی روایی مدل اندازه گیری: دو نوع روایی در این بخش مطرح است: روایی همگرا و روایی واگرا.

روایی همگرا به این معنی است که متغیر پنهان به طور مناسب توسط متغیرهای آشکار توضیح داده می شود. برای سنجش روایی همگرا از متوسط واریانس استخراج شده، استفاده می شود که حداقل مقدار قابل قبول آن ۰/۵ است. وجود روایی واگرا نیز به این معنی است که متغیر پنهان توسط متغیرهای آشکار خودش بهتر از متغیرهای عوامل دیگر توضیح داده می شود که در مدل سازی مسیری PLS از معیار فورنل - لارکر برای سنجش آن استفاده می کنیم. معیار فورنل - لارکر بیان می کند که یک متغیر باید در مقایسه با معرف های سایر متغیرهای پنهان، پراکندگی بیشتری را در بین معرف های خود داشته باشد یا به عبارت دیگر متوسط واریانس استخراج شده هر متغیر پنهان باید بیشتر از بالاترین توان دوم همبستگی آن متغیر با سایر متغیرهای پنهان باشد. با توجه به مقادیر جدول زیر روایی مدل اندازه گیری نیز تأیید می گردد.

جدول ۲: نتایج آزمون فورتل لارکر

عوامل	عوامل فرهنگی	عوامل سیاسی	زیست محیطی	عوامل اقتصادی	عوامل اجتماعی
عوامل اجتماعی					۰/۸۷۲
عوامل اقتصادی				۰/۸۸۲	۰/۹۶۵
عوامل زیست محیطی			۰/۸۱۱	۰/۷۵۶	۰/۷۶۵
عوامل سیاسی		۰/۸۴۹	۰/۷۵۳	۰/۸۳۵	۰/۸۰۸
عوامل فرهنگی	۰/۸۳۹	۰/۷۸۳	۰/۸۰۶	۰/۸۳۷	۰/۸۵۷
عوامل نظامی	۰/۸۶۰	۰/۸۸۷	۰/۸۰۱	۰/۸۸۸	۰/۸۴۱

آزمون کیفیت: مدل اندازه‌گیری (شاخص اشتراک): این شاخص توانایی مدل را در پیش‌بینی متغیرهای مشاهده‌پذیر از طریق مقادیر متغیر پنهان متناظرشان می‌سنجد. مقادیر مثبت این شاخص نشانگر کیفیت مناسب و قابل قبول مدل اندازه‌گیری می‌باشد. در جدول زیر مقادیر شاخص اشتراک مربوط به هر یک از متغیرها درج شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مقادیر مثبت و بزرگ‌تر از صفر هستند.

شکل ۲: مدل اندازه‌گیری انعکاسی اصلاح‌شده در حالت تخمین ضرایب

ضریب مسیر و آزمون فرضیه‌های تحقیق: ارزیابی ضرایب مسیر بین متغیرهای پنهان در مدل صورت می‌گیرد. اندازه ضریب مسیر، بیانگر قوت رابطه بین دو متغیر پنهان است.

به علاوه، باید به علامت جبری ضریب مسیر نیز توجه کرد. در این تحقیق برای به دست آوردن t آماری نیز از آزمون بوت استرپینگ با ۵۰۰۰ تکرار استفاده شده است.

جدول ۴: نتایج آزمون مسیر

نتیجه	پی ولیو	تی ولیو	ضرایب مسیر
تأیید	۰/۰۰۰	۲۱۲/۶۰۰	۰/۹۶۷
تأیید	۰/۰۰۰	۱۷۹/۷۶۲	۰/۹۶۰
تأیید	۰/۰۰۰	۳۳/۷۳۷	۰/۸۵۵
تأیید	۰/۰۰۰	۶۱/۶۵۲	۰/۹۰۶
تأیید	۰/۰۰۰	۸۰/۴۹۷	۰/۹۱۱
تأیید	۰/۰۰۰	۲۸۸/۳۰۷	۰/۹۶۶

طبق جدول شماره ۴، نتایج آزمون فرضیه‌ها نشان داد که عوامل اجتماعی با ضریب مسیر ۰/۹۶۷، عوامل اقتصادی با ضریب مسیر (۰/۹۶۰) و عوامل زیست‌محیطی با ضریب مسیر (۰/۸۵۵) و عوامل سیاسی با ضریب مسیر (۰/۹۰۶) و عوامل فرهنگی با ضریب مسیر (۰/۹۱۱) و عوامل نظامی با ضریب مسیر (۰/۹۶۶) توانستند امنیت اجتماعی مناطق مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران و کشور آذربایجان را تبیین نماید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتیجه پاسخ به سؤال اول فرعی تحقیق: امنیت اجتماعی و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آن در مناطق مرزی ایران و آذربایجان کدامند؟ از هم‌پوشانی ادبیات تحقیق و همچنین مصاحبه‌های انجام‌شده، امنیت اجتماعی و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آن در مناطق مرزی ایران و آذربایجان، از دید صاحب‌نظران این تحقیق شامل ۶ عامل اصلی می‌باشد که به عبارت‌اند از: ۱. عوامل اجتماعی ۲. عوامل اقتصادی ۳. عوامل سیاسی ۴. عوامل فرهنگی ۵. عوامل نظامی ۶. عوامل زیست‌محیطی

نتیجه پاسخ به سؤال دوم فرعی تحقیق: شاخص‌های تأثیرگذار بر مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان کدامند؟ از هم‌پوشانی ادبیات تحقیق و

همچنین مصاحبه‌های انجام شده، شاخص‌های تأثیرگذار بر مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان، از دید صاحب‌نظران این تحقیق شامل: تعداد ۱۰ شاخص مرتبط با عامل اجتماعی، تعداد ۸ شاخص مرتبط با عامل سیاسی، تعداد ۷ شاخص مرتبط با عامل فرهنگی، تعداد ۱۰ شاخص مرتبط با عامل اقتصادی و تعداد ۱۰ شاخص مرتبط با عامل نظامی، تعداد ۷ شاخص مرتبط با عامل زیست‌محیطی می‌باشد.

نتیجه پاسخ به سؤال سوم فرعی تحقیق: رابطه بین مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار

بر امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان چگونه است؟

۱. **عوامل اجتماعی:** این مؤلفه با ضریب مسیر ۰.۹۶۷ بر این بعد مؤثر بوده و با توجه به مقدار P Values که ۰/۰۰۰ می‌باشد، این مسیر با اطمینان ۰.۹۹ درصد معنادار می‌باشد. همچنین این مؤلفه توسط ۱۰ تا شاخص اشاره شده در نمودار (۱) تبیین شده که بار عاملی هر کدام از شاخص‌ها بیشتر از ۰.۶۵ بوده و لذا هر کدام از شاخص‌ها از قدرت تبیین خوبی برای این مؤلفه برخوردارند.

۲. **عوامل سیاسی:** این مؤلفه با ضریب مسیر ۰.۹۰۶ بر این بعد مؤثر بوده و با توجه به مقدار P Values که ۰.۰۰۰ می‌باشد، این مسیر با اطمینان ۰.۹۹ درصد معنادار می‌باشد. همچنین این مؤلفه توسط ۸ شاخص اشاره شده در نمودار (۲) تبیین شده که بار عاملی هر کدام از شاخص‌ها بیشتر از ۰.۶۵ بوده و لذا هر کدام از شاخص‌ها از قدرت تبیین خوبی برای این مؤلفه برخوردارند.

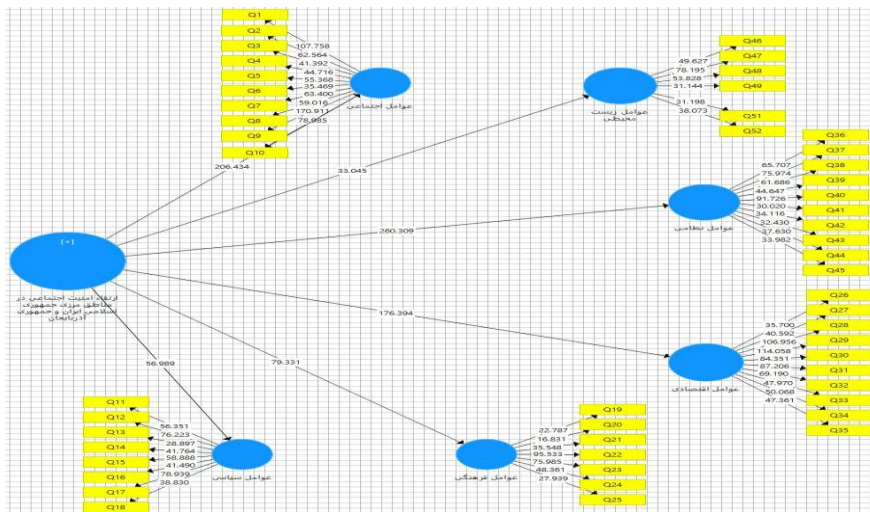
۳. **عوامل فرهنگی:** این مؤلفه با ضریب مسیر ۰.۹۱۱ بر این بعد مؤثر بوده و با توجه به مقدار P Values که ۰.۰۰۰ می‌باشد، این مسیر با اطمینان ۰/۹۹ معنادار می‌باشد. همچنین این مؤلفه توسط ۷ شاخص در نمودار (۳) تبیین شده که بار عاملی هر کدام از شاخص‌ها بیشتر از ۰.۶۵ بوده و لذا هر کدام از شاخص‌ها از قدرت تبیین خوبی برای این مؤلفه برخوردارند.

۴. **عوامل اقتصادی:** این مؤلفه با ضریب مسیر ۰.۹۶۰ بر این بعد مؤثر بوده و با توجه به مقدار P Values که ۰/۰۰۰ می‌باشد، این مسیر با اطمینان ۰/۹۹ معنادار می‌باشد. همچنین این مؤلفه توسط ۱۰ شاخص در نمودار (۴) تبیین شده که بار عاملی هر کدام از شاخص‌ها بیشتر از ۰.۶۵ بوده و لذا هر کدام از شاخص‌ها از قدرت تبیین خوبی برای این مؤلفه برخوردارند.

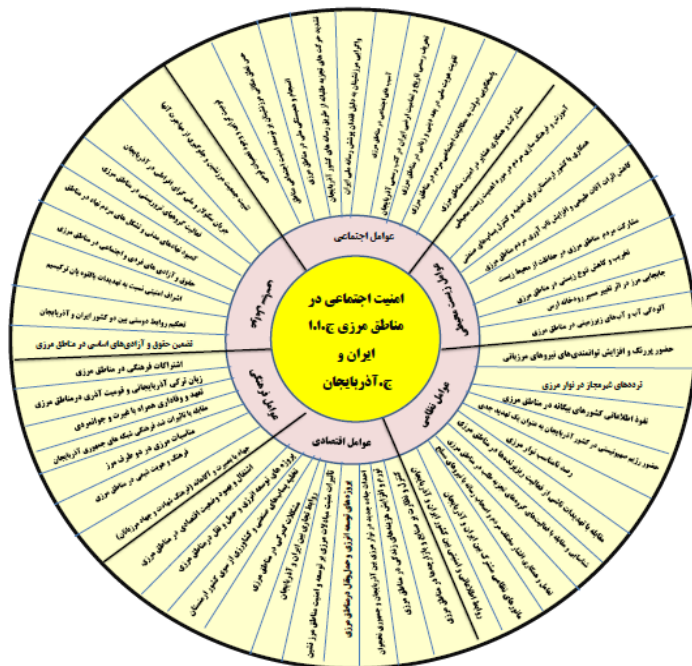
۵. **عوامل نظامی:** این مؤلفه با ضریب مسیر ۰.۹۶۶ بر این بعد مؤثر بوده و با توجه به مقدار P Values که ۰/۰۰۰ می‌باشد، این مسیر با اطمینان ۰/۹۹ معنادار می‌باشد. همچنین این مؤلفه توسط ۱۰ شاخص در نمودار (۵) تبیین شده که بار عاملی هر کدام از شاخص‌ها بیشتر از ۰.۶۵ بوده و لذا هر کدام از شاخص‌ها از قدرت تبیین خوبی برای این مؤلفه برخوردارند.

۶. **عوامل زیست‌محیطی:** این مؤلفه با ضریب مسیر ۰.۸۵۴ بر این بعد مؤثر بوده و با توجه به مقدار P Values که ۰/۰۰۰ می‌باشد، این مسیر با اطمینان ۰/۹۹ معنادار می‌باشد. همچنین این مؤلفه توسط ۷ شاخص در نمودار (۶) تبیین شده که بار عاملی هر کدام از شاخص‌ها بیشتر از ۰.۶۵ بوده و لذا هر کدام از شاخص‌ها از قدرت تبیین خوبی برای این مؤلفه برخوردارند.

نتیجه پاسخ به سؤال اصلی تحقیق: مدل امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان چگونه است؟ برابر موارد مطروحه و پاسخ به سؤالات فرعی تحقیق، در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق؛ مدل امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان برابر شکل ذیل ارائه گردیده است. در این فرآیند، عوامل اصلی و مؤثر و مؤلفه‌های و شاخص‌های آنها، منجر به ارتقاء امنیت اجتماعی در مرزهای استان آذربایجان شرقی و استان اردبیل می‌شوند.

شکل ۳: مدل اندازه‌گیری انعکاسی اصلاح‌شده در حالت معناداری ضرایب

شکل ۴: نمودار خورشیدی امنیت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان

پیشنادهای کاربردی

۱. با توجه به سکونت اقوام آذری زبان در این مناطق مرزی، پیشنهاد می شود، مسئولین کشور با برنامه ریزی لازم و تخصیص اعتبارات مورد نیاز، توسعه متوازن و همه جانبه در مرزهای شمال غرب کشور، به منظور ایجاد رفاه عمومی و توسعه امنیت اجتماعی و ایجاد همگرایی منطقه مورد نظر با مرکزیت کشور را فراهم نمایند.

۲. یگان های آجا، سپاه و فراجا مستقر در مرز ج.ا.ا. ایران و ج. آذربایجان در مناطق مسئولیتی و بر اساس مأموریت واگذار شده از طریق اشراف و تسلط اطلاعاتی بر مناطق مرزی و توسعه مناسبات دوجانبه مرزی با آذربایجان باهدف ایجاد ثبات و امنیت اجتماعی در مرز با بهره گیری از همه ظرفیت های موجود و هم افزایی مؤثر، نسبت به کنترل هوشمند مرز اقدام نمایند.

۳. اقدامات هر چه بیشتر برای ایجاد چسبندگی اقتصادی و گره زدن منافع ج. آذربایجان با ج.ا.ا. ایران، با توجه به عدم دسترسی به آب های آزاد و وابستگی های جمهوری آذربایجان به جمهوری اسلامی ایران برای تأمین نیازهای جمهوری خودمختار نخجوان.

۴. تلاش سازمان های ذی ربط در مقابله با تأثیرات پایگاه های جاسوسی رژیم صهیونیستی در نزدیکی مرزهای ایران از طریق افزایش اشراف اطلاعاتی و به کارگیری فناوری های نوین؛

۶. با عنایت به اینکه تغییر مسیر رودخانه های مرزی در مرز یادشده ادامه دار بوده و به علت شرایط طبیعی عمدتاً نیز به سمت ایران فرسایش می یابد و از طرفی انجام عملیات ساحل بندی نیز نیاز به اعتبارات زیاد دارد بنابراین سازمان های مسئول به ویژه وزارت نیرو برای تأمین اعتبار مناسب آن در برنامه های بودجه سالانه اقدام کنند.

پیشنادهای پژوهشی

با توجه به اینکه شناسایی چالش های امنیت اجتماعی در مرز می تواند در مدیریت مناسب مرز و تصمیم گیری های به موقع در امور مرزی تأثیر بسزایی داشته باشد، تحقیقات مشابه برای سایر مرزها نیز انجام شود.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. پیری، رحیم. (۱۳۹۹). تبیین و ارزیابی موقعیت راهبردی مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران و عراق (مطالعه موردی: شهرستان‌های مرزی استان ایلام). مطالعات راهبردی بسیج ۱۵۸-۱۲۴.
۲. پیشگاهی فرد، زهرا، خالدی، حسین، غلامی، بهادر و ابراهیمی، یاسر. (۱۳۹۳). بررسی مسائل اجتماعی- امنیتی و مرزی ایران و آذربایجان. فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، ۱۰(۳)، ۵۵-۷۲.
۳. ذاکری هامانه، افشانی، سید علیرضا، عسکری ندوشن، عباس. (۲۰۱۲). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و میزان احساس امنیت اجتماعی در شهر یزد. مجله جامعه‌شناسی ایران. ۱۱۰-۸۳.
۴. زرگر، افشین، صیاد، سینا. (۲۰۱۶). اهمیت اوراسیای مرکزی در رقابت‌های ژئوپلیتیکی بین قدرت‌های بزرگ. فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۲(۳۶)، ۱۹۶-۱۶۹.
۵. صائبی، حسن (۱۳۹۶)، الگوی راهبردی امنیت اجتماعی از طریق تدوین تجارب نظام مقدس ج.ا.ا بر اساس گفتمان ولایت فقیه (حضرت امام خمینی «رحمه‌الله» و حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی») و قانون اساسی ج.ا.ا ایران.
۶. عباس زاده، علیزاده اقدم، اسلامی بناب. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و آنومی اجتماعی. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱(۱)، ۱۷۲-۱۴۵.
۷. عزتی، عزت‌الله، میرزایی پور، هوشنگ. (۱۳۹۰). بررسی مناطق مرزی استان کرمانشاه با عراق و نقش آن در اهداف استراتژیک ایران. نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (۱۳) ۳۴-۱۹.

۸. علوی. (۲۰۲۲). اقتصاد زیستی: پارادایم نوین اقتصادی در عصر چالش‌ها و پیچیدگی‌های جهانی. مجله زیست‌شناسی ایران، ۶(۱۱)، ۱-۲۵.
۹. مرادیان، محسن، (۱۴۰۲)، چستی الگو و الگوسازی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۱۰. مؤمنی حسن، قاسمی محمد، قنبری قاسم. (۲۰۱۴). بررسی و تحلیل چالش‌های سیاسی-امنیتی مرزهای جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان.
۱۱. نجفی، مهدی و مهدی زاده، اکبر. (۱۳۹۶). بررسی مسائل اجتماعی-امنیتی و مرزی ایران و ترکیه. مطالعات جامعه‌شناسی، ۹(۳۶)، ۸۱-۶۵.
۱۲. تهامی، سید مجتبی، (۱۳۸۹)، امنیت ملی، دکترین، سیاست‌های دفاعی و امنیتی ناجا، تهران.
۱۳. خزایی، عباس، یوسفی، همایون، (۱۳۹۸). شناسایی و بررسی دالان‌های بین‌المللی حمل‌ونقل کالا به کشورهای هم‌جوار و تأثیر آن‌ها بر امنیت ملی کشور. صنعت حمل‌ونقل دریایی، ۵۶-۴۶.
۱۴. صائی، حسن (۱۳۹۶)، الگوی راهبردی امنیت اجتماعی از طریق تدوین تجارب نظام مقدس ج.ا.ا بر اساس گفتمان ولایت فقیه (حضرت امام خمینی «ره» و حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی») و قانون اساسی ج.ا.ا ایران.

ب) منابع انگلیسی

۱. Heikal, M. N., & Safi, M. Q. (۲۰۱۷). Thematic Dictionary of Scientific Terms. NM Heikal, Ms. Qamar Safi.
۲. Kavianirad, M. (۲۰۱۱). Assessment of the Relations between Security and Ecology.
۳. Poursaid, F. (۲۰۲۳). The Conceptual Relationship between Culture and Security: an Inquiry into the Nature of. Strategic Studies Quarterly, ۲۵(۴), ۱۷۷-۲۱۵.
۴. Zolfaghari, M., & OMRANI, A. (۲۰۱۹). Iraq as a failed state and its impact on international security. Journal of Political Sociology of Islamic World, ۷(۱۵), ۲۹-۵۶.